

UOT. 93.94.**BƏRDƏ ŞƏHƏRİNİN ARXEOLOJİ TƏDQIQAT TARİXİNDƏN****A.V.ƏSƏDOVA***Sumqayıt Dövlət Universiteti**arv_321@mail.ru*

Bu məqalə Bərdə şəhərində aparılmış arxeoloji tədqiqatlardan bəhs edilir. Bərdə qədim sənətkarlıq və ticarət mərkəzi kimi Azərbaycan arxeoloqlarının diqqətini cəlb etməkdədir. Müstəqillik illərində Bərdənin tarixi ilə əlaqədar çoxlu informasiyaların əldə edilməsi ilə yeni mərhələ başlamışdır. Burada dövlətin dəstəyilə çoxlu sisteməlik tədqiqatlar aparılmışdır.

Açar sözlər: qədim və orta əsrlər, şəhər, sənətkarlıq, ticarət, qazıntı, Bərdə

Bərdə şəhərinin tarixini öyrənmək üçün yazılı mənbələr ilə yanaşı arxeoloji tədqiqat işləri də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bərdə şəhəri Azərbaycanın qədim tarixə, zəngin ənənəyə malik sənətkarlıq və ticarət mərkəzi olmuşdur. Bərdənin beş əsrə yaxın paytaxt olması şəhərin inkişafına müsbət təsir etmişdir. Bu səbəbdən də şəhər tarixçi alimlərin və arxeoloqların geniş marağına səbəb olmuşdur. Bərdənin qədim və orta əsrlər dövrünə aid tarixi, coğrafi və etnoqrafik məlumatlar bir çox tarixi əsərlərdə öz əksini tapır. Şəhər İran, Orta Asiya, Cənubi Azərbaycan, Gürcüstan, Ərəb ölkələri, Bizans və Şimali Qafqazın karvan yollarının qovşağında yerləşirdi. Buna görə də, şəhər Yaxın və Orta Şərqi nəhəng ticarət mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir. Eyni zamanda Bərdə ilkin orta əsrlərdə Qafqaz Albaniyasının siyasi, dini və mədəni mərkəzi idi. Bərdənin mənbələrdə adı Partav, Firuzabad, Berda və s. formada işlədilmişdir. Albaniya dövlətinin paytaxtının V əsrdən Qəbələdən Bərdəyə köçürülməsi hələ o vaxtdan Bərdənin mühüm şəhərlərdən biri olduğuna dəlalət edir. Şəhər Sasani imperiyası, xüsusilə Xilafətin dövründə Şərqi ən məşhur şəhərlərdən birinə çevrilmişdir [9, 46].

XV-XVI əsrlər Azərbaycan şəhərləri ilə bərabər Bərdə şəhəri haqqında Həsən bəy Rumlunun “Əhsənüt-təvarix-əsərində” də qeyd olunur. Ş.F.Fərzəliyev tərəfindən tədqiq olunmuş, müəllifin həmin əsərində Arran və Qarabağın müəyyən qədər təsviri, Bərdənin ictimai-iqtisadi vəziyyəti barədə qısaca olsa da, məlumatlara rast gəlik [8, 72].

Bərdənin iqlimi və burada yetişən meyvələrdən Məcdəddin Məhəmməd ibn Əbu Talib əl-Hüseyni (Məcidi) (XVI əsr) “Zinət-ül-məcalis” (“Məclislərin

bəzəyi”) əsərində söhbət açılır. Bərdə haqqında qiymətli məlumatlar Müxtəlif dövrlərdə yaşamış və türk dilində yazmış müəlliflərin əsərlərində də bəhs edilir. Bərdə ərazisində XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində əcnəbi arxeoloqlar (C.K.Morqan, N.A.Silosani, V.M.Sısoyev) 14 yerdə arxeoloji qazıntı işləri aparmışsa da, Bərdə şəhərinin qədim yerini müəyyənləşdirmək mümkün olmamışdır. Qədim və orta əsrlər Bərdə şəhərinin arxeoloji tədqiqində M.M.Hüseynov, F.L.Osmanov, R.B.Göyüşov, A.B.Nuriyev, İ.N.Nərimanov, H.F.Cəfərov, İ.Ə.Babayev, Q.Ə.Hacıyev və A.M.Məmmədovun xüsusi xidmətləri olmuşdur. Bərdə şəhərindən Tunc və Dəmir dövrünə aid olan müxtəlif xarakterli, maddi mədəniyyət nümunəsinin aşkar edilməsi Bərdə ərazisində intensiv yaşayışın olmasını göstərir (arxeoloji nümunələrlə Bərdənin tarix diyarşünaslıq muzeyində tanış olmaq olar). Arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində Bərdə ərazisində Kür-Araz mədəniyyətinə (b.e.ə. IV-III minillik) aid izlər aşkar edildikdən sonra sözü gedən ərazinin qədim yaşayış məskəni olmasına, həmçinin bizim eradan əvvəl (e.ə. IV əsrdə) şəhər tipli yaşayış məskəninə çevrilməsi fikrinə şübhə qalmır. H.F.Cəfərovun 1982-ci ildə Bərdə ərazisində apardığı kəşfiyyat xarakterli tədqiqat işləri zamanı aşkar etdiyi tunc dövrü materiallarına dair fikirləri də böyük elmi əhəmiyyət kəsb edir. Müəllif «Azərbaycan tunc dövründə» adlı monoqrafiyasında tunc dövründə Bərdənin yerləşdiyi ərazinin zəngin yaşayış səviyyəsinə malik olması və yaşayışın intensiv xarakter alması barədə ətraflı məlumat vermişdir. İlk dəfə M.M.Hüseynov və F.L.Osmanovun Bərdə şəhərinin 5-6 km-də yerləşən “Şortəpə”də apardığı arxeoloji tədqiqat işləri nəticəsində şəhər tipli yaşayış məskəninin bünövrəsi aşkar edilmişdir. Arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində həmin abidənin qədim Bərdənin ilk yeri olması barədə ilkin fikir irəli sürülmüşdür. X əsrdə yaşamış Əl-Müqəddəsi Bərdəni bu yerlərin Bağdadı adlandırmışdır [14, 4].

Musa Kalankatlı Bərdəni “Baş şəhər”, “Böyük Partav” adlandırmış, əl-İstəxri isə Bərdənin Böyük şəhər olması haqqında geniş məlumat vermişdir.

1848-ci ildə rus şərqşünası V.N. Xanikov Bərdə abidələri haqqında məlumat vermişdi. 1879-cu ildə isə M.O. Selosanin tərəfindən Bərdədə arxeoloji qazıntılar aparılmışdır [9].

Sovet dövründə dəfələrlə (1924, 1925, 1929, 1949) müxtəlif dövrlərə aid tapılmış mis sikkələr bizə şəhərin tarixi barədə geniş məlumat verir. Bərdə ərazisində 1985-1986-cı illərdə və daha sonrakı illərdə aparılan qazıntı işləri zamanı III-VIII əsrə aid mədəni təbəqəni üzə çıxarmışdır [13, 180]. Məlum olmuşdur ki, inkişaf etmiş orta əsrlərdə şəhərin ərazisi təqribən 40 hektar olmuşdur. Şəhərdə aparılmış arxeoloji qazıntılar zamanı müxtəlif ölkələrdə istehsal olunmuş əşyalara da rast gəlinir. Belə ki, tapıntılar içində Çindən gətirilmiş fayans qablara, Rey və İsfahandan gətirilmiş qablara, Suriyadan gətirilmiş şüşə əşyalara da rast gəlinir. Burdan da aydın olur ki, Bərdə ilk orta əsrlərdə Şərqi ən məşhur ticarət mərkəzi idi. Arxeoloji qazıntılar göstərir ki, VIII-X əsrlərdə Bərdə yalnız Albaniyanın deyil, hətta bütün Qafqazın siyasi,

inzibati və ticarət mərkəzi olmuşdur. Bunu akademik V.V.Bartold da öz əsərində göstərmişdir [2; 13].

Hələ XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərdən etibarən Şimali Azərbaycanın orta əsr şəhərlərində həvəskar arxeoloqlar tərəfindən qazıntılar aparılmış və onlar abidələr haqqında ilkin arxeoloji məlumat verməklə kifayətlənmişdilər. Məlumatlar səthi xarakter daşmışdı. Tədqiqat işləri haqqında məlumat “Moskva Arxeoloji Cəmiyyətinin Qafqaz şöbəsinin xəbərləri” ndə və “İmperator Arxeologiya komissiyasının xəbərləri”ndə nəşr edilmişdir. 20-ci illərin ortalarında və II yarısında orta əsr şəhər və qalalarının arxeoloji cəhətdən öyrənilməsinə böyük diqqət ayrılır. Bu dövrdən başlayaraq Bərdə şəhərində qazıntılar aparılmışdır. Bərdə şəhərinin tarixi ilə bağlı V.M.Sısoyevin 1926-cı ildə məqaləsi çap edilmişdir. XX əsrin 60-80-ci illərində Azərbaycanın orta əsr şəhər yerlərində arxeoloji qazıntıların miqyası genişlənməmişdir. Bu dövrdə Arran şəhərlərinin məişətini öyrənmək baxımından Bərdə şəhərində arxeoloji qazıntı işləri aparılmışdır. A.B.Nuriyevin rəhbərliyi ilə aparılan 1984-1985-ci illər qazıntılarında şəhərin dörd mədəni təbəqəsi müəyyən olmuşdur. Arxeoloji qazıntılar nəticəsində Bərdə şəhərində Kür-Araz mədəniyyətinə (b.e.ə. IV-I minilliyin əvvəli) aid izlər aşkar edilmişdir. Araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, Kür və Tərtər çayları arasında yaşayış tunc və dəmir dövründə inkişaf etmiş, sənətkarlıq və ticarətin inkişafı nəticəsində e.ə. IV əsrdə Bərdə şəhəri salınmışdır. Şəhər şərq üslubunda olan qalalara malik olmuş, qazıntılar nəticəsində tapılmış istehkam qalıqları, qala qapıları izləri də aşkar edilmişdir.

Bərdə şəhərində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı digər ölkələrdə zərər olunmuş pullar da aşkar edilmişdir. 1925-1929-cu illərdə Makedoniyalı İsgəndərin (b.e.ə.336-323-cü illər) adına olan gümüş tetradraxmalar, Selevki hökmdarları IV Antioxun (b.e.ə.175-164), V Antioxun (b.e.ə. 164-152), Demetri I Soteranın (b.e.ə.162-150), Antiox VII Evergetin (b.e.ə. 138-129) adına olan pulların xeyli hissəsi Azərbaycan dövlət muzeyində saxlanılır. 1954-cü ildə Bərdədə Osmanlı sultanı II Muradın (1421-1451) adına Ədirnədə (1444-cü ildə) kəsilmiş ağça, Şuşa (Pənahabad) şəhərində XVIII əsrdə kəsilmiş anonim fəls tapılmışdır. Bərdə şəhəri və onun ətrafında bu günə qədər tək-tək tapılmış pullardan əlavə, beş - 1924-cü, 1925-ci, 1929-cu, 1940-cı, 1984-cü illərdə böyük dəfina aşkar edilmişdir [17].

Arxeoloji materiallar şüşə məmulatı və onun istehsalına aid olan ən qiymətli mənbədir. Müxtəlif dövrlərə aid külli miqdarda şüşə məmulatı Bərdədə aparılmış arxeoloji qazıntı işləri zamanı aşkar edilmişdir. Şüşə məmulatı antik dövrdən son orta əsrlər dövrünə qədər olan bütün təbəqələrdən aşkara çıxarılmışdır. Bu şüşə məmulatının tərkibinə müxtəlif tipli və müxtəlif çeşidli qab-qacaqlar, eləcə də bəzək əşyaları daxildir. Həmin şüşə qabların forması aşağıdakı kimidir: uzun və qısa boğazlı, yuvarlaq, armudvari, kubşəkilli, kiçik və böyük gövdəli, alçaq və hündür dabanlı, təsnifatına görə piyalə, qədəh, duzqabı, boşqab, kuzə, döyrə, bərni tipli süfrə qablarından; bundan başqa

konusvari əşya, qıf, kolba, kiçik həcmli ətriyyat və dərman qablarından; asma, muncuq, üzük, qolbaq kimi müxtəlif növ bəzək əşyalarından ibarətdir. Sadə, ibtidai şüşə məmulatı istehsal üsulu olan qəlibdə tökmədən başlayan Bərdə şüşə sənətkarları, yeni üsul- qəlibdə üfurmə və sərbəst üfurmə üsullarını mənimsəyərək, müxtəlif çeşidli və müxtəlif formalı məmulat istehsalı ilə də məşğul olmuşdular. Müxtəlif dövrlərə aid olan (antik, ilk orta əsrlər və inkişaf etmiş orta əsrlər) müxtəlif növ şüşə məmulatı Bərdədə şüşə məmulatı və onun istehsal tarixi haqqında geniş məlumatla malikdir. Şübhəsiz ki, feodalizmin ilkin dövründə natural xarakter daşıyan şüşə sənətkarlığı inkişaf edərək, bazar üçün əmtəə istehsal edən sahəyə çevrilərək inkişaf etmişdir. Orta əsrlərin nəhəng ticarət mərkəzlərindən biri olan Bərdə bazarlarının tələbatını şüşə sənətkarları ödəməyə nail olmuşdular [16, 51].

“Şüşə qablar xarici bazarlara tək-cə satmaq məqsədilə aparılırdı” desək, düzgün olmazdı. Əsasən içərisində qiymətli məhlulların daşınmasına görə şüşə qablar lazım gəlirdi [15, 214].

Yəqin bu səbəbdəndir ki, Bərdədən başqa ölkələrə şüşə məmulatının ixracına dair heç bir məlumat olmamışdır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Bərdə şüşə məmulatının oxşarlarını Qəbələ, Dərbənd, Mingəçevir, Beyləqan, Şamaxı, Naxçıvan, Gəncə, Şabran (Dəvəçi), Qırxcıraq (Salyan) abidələrində, eyni zamanda İran və Suriya şüşə məmulatları arasında görmək mümkündür [15, 214; 16, 65].

Qazıntılar nəticəsində aydın olur ki, Bərdədə vaxtı ilə tikinti materialları istehsal edən sənət ocaqları olmuş, bu isə şəhərin memarlıq cəhətdən inkişafı idi. Bu memarlıq abidələrindən biri 1322-ci ildə Əhməd ibn Əyyub Naxçıvani tərəfindən tikilən Bərdə türbəsi idi. Bu türbənin üzərində kufi əlifbası ilə kəmərvari yazılan yazının izahını ilk dəfə Y.Poxomov vermişdir.

Müstəqillik illərində Bərdə qazıntıları daha da artırılmışdır. 2000-ci ildə AMEA-nın Tarix İnstitutunda Elmi Şuranın qərarı ilə “Bərdə şəhərinin tarixi (e.ə. III – b.e. XVIII əsri)” adlı monoqrafiya çap edilmişdir. Bu dövrdə Azərbaycanda qədim şəhər tarixinin öyrənilməsi daha da ciddiləşmişdi. Nəticədə 2008-ci ildə işıq üzü görən çoxcildli Azərbaycan arxeologiyasının VI cildi çap olunmuşdur. Eyni zamanda, şəhərdə Qarı körpü, qədim Bərdə divar qalıqları abidələrində arxeoloji qazıntılar aparılmış, şəhərin əsaslı öyrənilməsinə başlanılmışdır. Qısa vaxtda 100 kv.m. ərazidə 4 mədəni təbəqə çıxarılmışdır 75 kv.m. ərazidə aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı şəhərin tarixini 3 təbəqədə izləmək olur. Üst təbəqə IX-X əsrlər, ikinci təbəqə II-VIII əsrlər, üçüncü təbəqə e.ə. VII əsrdən b.e. VIII əsrinə qədər olan dövr [2, 46].

Bərdə şəhərinin tarixinin öyrənilməsində müstəqillik illərində yeni bir səhifə açılır. Belə ki, şəhərin tarixinin öyrənilməsi üçün dövlət tərəfindən daha ciddi addımlar atılmağa başlandı. Ümummillik lider Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində digər rayon və şəhərlər kimi Bərdə şəhərinə də diqqət artmış və şəhər inkişaf etmişdir. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 8 aprel 1993-cü il qərarı ilə sektorun bazasında Arxeologiya və Etnoqrafiya

institutu təşkil edildi. Bu, arxeologiya və etnoqrafiya elmində geniş və beynəlxalq tədqiqatlar aparılmasına şərait yaratdı. Müstəqillik illərində orta əsr şəhərlərində çöl tədqiqat işləri ilə bərabər, eyni zamanda şəhərin arxeoloji tədqiqinin müxtəlif məsələlərinə həsr olunmuş xeyli tədqiqat işləri yazılmışdır. 2001-ci ildə A.B.Nuriyev və Ə.H.Babayevin birgə səyi ilə “Bərdə şəhərinin tarixi-arxeoloji öçerki” monoqrafiyası işıq üzü görmüşdü. Monoqrafiyada Bərdə şəhərinin antik və orta əsr dövrü canlandırılmışdır. Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycana rəhbərliyi dövründə (1993-26 iyul, 10 aprel 1994, 8 oktyabr 1998) dəfələrlə Bərdəyə səfər etmişdir. 2004-2008-ci illəri əhatə edən regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı bütün bölgələr kimi Bərdə şəhərinin inkişafında yeni mərhələ idi. Azərbaycan rayonlarında yaradılmış ilk elektron kitabxana Bərdədə yaradılmışdır. Müstəqillik dövründə arxeoloqlar tərəfindən Bərdə ərazisində tapılan maddi mədəniyyət nümunələri muzeyin eksponat sayını 2200-ə çatdırmışdır. Həmin eksponatlar 19-cu əsrin II yarısında aparılan 2006-cı ildən isə xüsusi vüsət olan arxeoloji qazıntılar nəticəsində meydana çıxdı [6, 45].

2006-cı ildə Bərdədə aparılmış tədqiqat işlərinin nəticəsində Bərdə haqqında geniş məlumat alırıq. 2006-cı ildən AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya institutu tərəfindən yaradılan elmi-tədqiqat qrupu bu işlərlə məşğul olur. Həmin ildən başlayaraq Bərdə tarixinin daha dərinədən öyrənilməsinə start verildi. Beləliklə, qazıntılar nəticəsində məlum olmuşdur ki, indiki Bərdə şəhərindən şimal qərbdə yerləşən “Şortəpə” eradan əvvəl II minillikdə yaşayış məskəni, eradan əvvəl IV əsrdən etibarən isə şəhər olmuşdur. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2008-ci il 5 fevral tarixli sərəncamı ilə arxeoloji qazıntıların aparılması üçün AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutuna əlavə bir milyon manat məbləğində vəsaitin ayrılması prezidentin xalqın tarixinə xüsusi diqqət və qayğı göstərməsinin əyani sübutudur [1, 7].

Dövlətin dəstəyi ilə AMEA-nın ekspedisiya qrupunun səyləri hesabına Bərdə şəhərinin yaşının 2500 il olduğu müəyən edildi. 2009-cu ildə bu mövzuda AMEA-da elmi-praktik konfrans keçirilmişdir. Qarabağ tarixinin bir hissəsini özündə yaşadan Bərdə tarixi abidələri və Nüşabə qalası bərpa edilmişdir. 2006-cı ildən AMEA Tarix İnstitutunun direktoru AMEA-nın müxbir üzvü prof. Y.M.Mahmudovun, Arxeologiya və Etnoqrafiya institutunun direktoru tarix elmləri doktoru M.A.Rəhimovanın razılığı ilə tarixçi və arxeoloqlardan (AMEA-nın müxbir üzvü t.e.d. prof. İ.A.Babayev, t.e.d. Q.Ə.Hacıyev, t.e.d. A.M.Məmmədov) ibarət elmi-tədqiqat qrupu Bərdənin tarixini dəqiqləşdirmək məqsədilə qədim yerlərdə arxeoloji tədqiqat işləri apardı [10, 8].

Arxeoloji qazıntılarla sübut olunmuşdur ki, orta əsrlərdə Bərdə şəhərində ipəkçilik inkişaf etmişdi. Belə ki, Q.Hacıyev başqa şəhərlərlə bərabər Bərdənin də orta əsrlərdə (XII-XV) ipəkçilik mərkəzi olmasını və ipək toxuculuğu mərkəzlərinin xammalının Bərdənin ipəkçiləri tərəfindən təmin edildiyini söyləyir [7, 27].

Bərdədə aşkar edilmiş parça qalığı A.Nuruyev tərəfindən arxeoloji

dəlillərə və əşyalara əsasən erkən orta əsrlərin ilk dövrünə aid edilir. Bu illərdə aparılan qazıntılar zamanı şəhərdə III-IV əsrlərə aid müxtəlif bəzək əşyaları və VIII-IX əsrlərə aid bürünc qolbaqlar tapılmışdır. Eyni zamanda bu qazıntılarda III əsrə aid saxsı, III-VIII əsrə aid şüşə qablar aşkar edilmişdir (piyalə, flakon və s.). 2009-cu ildə AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Almaniya Berlin Arxeologiya İnstitutu Avrasiya şöbəsi ilə birgə elmi əməkdaşlıq barədə müqavilə imzalandı [4, 7].

Bərdə Arxeoloji ekspedisiyası tərəfindən 2008-ci ildə Bərdə şəhərinin Sətirlı kəndinin ərazisində Şortəpə adlı yerdə antik və orta əsr yaşayış yerində qazıntı işləri aparılmışdır. Tədqiqat işləri 2006-cı ildə başlamış sahədə təkrar aparılmışdır. Qazıntılar nəticəsində çoxlu gil qablar tapılmışdır. Bu qablar rəngləri müxtəlif, üzəri isə batıq və cızma naxışlarla bəzədilmişdir. Bərdə şəhərində tapılan şüşə qabların çoxu dolça formalı qədəhlər, qənd qabları, çox da dərin olmayan boşqablar, flakonlar, vaza, piyalə formalı üzərində döymə naxışlar olan simvolik rəsmlərdən ibarət olan şüşə qablardır [17, 145].

2011-ci ildə Bərdə Arxeoloji ekspedisiyası tərəfindən Balatəpə abidəsində arxeoloji qazıntı işləri aparılmışdır. Qazıntı nəticəsində IV kvadratin arxeoloji tədqiqində iki şüşə qabın hissələri tapılmışdır [5, 170].

2012-ci ildə arxeoloji qazıntılar Şortəpə abidəsi kompleksində Balatəpə tunc dövrü yaşayış yerində aparılmışdır. Qazıntı sahəsində iki təsərrüfat quyusu, bir təndir yeri dağılmış formada tapılmışdır. Əldə edilən təsərrüfat küpləri boz rəngdə olub Balatəpə yaşayış yerində tunc dövrünə aid bəzə geniş məlumat verir. 2012-ci il 26 aprel tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən sərəncam imzalanmışdır. AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu tərəfindən Azərbaycan ərazisində 2012-2014-cü illərdə nəzərdə tutulan araşdırmaları maliyyələşdirmək üçün Azərbaycan Respublikası 2012-ci ildə dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin ehtiyat fondundan AMEA-ya 2 (iki) milyon manat ayrılmışdır [3, 5].

Dövlətin dəstəyi ilə Azərbaycanın qədim şəhərlərində arxeoloji qazıntıların miqyası genişlənmiş, şəhərlərin tarixinin öyrənilməsinə maraq daha da artmışdır. 2013-2014-cü illərdə Bərdə arxeoloji ekspedisiyası qazıntıları Şortəpə abidəsində davam etdirmişdir. Bərdədən tapılan arxeoloji sübutlar şəhərin daxili və xarici ticarəti haqqında tutarlı əsasdır [15, 252].

2015-ci ildə Bərdə rayonunun Həsənqaya kəndində arxeoloji qazıntı işləri aparılmışdır. Qazıntı zamanı eradan əvvəl II minilliyin sonu, I minilliyin əvvəlinə aid maddi-mədəniyyət qalıqları aşkar edilmişdir.

Arxeoloji qazıntılar sübut edir ki, şəhərdə eradan əvvəl VI minillikdən başlamış yaşayış son əsrlərə və müasir dövrə qədər ardıcıl davam etmişdi. Bərdə xristianlıq, müsəlmanlıq və digər dinlərin bir sözlə tolerantlığın ilk orta əsrlərdə əsl məkanı olmuşdur. Tarixin yaddaşını özündə əks etdirən bu maddi sübutlar düşmənimiz, torpağımıza göz dikən ermənilər üçün bir sübutdur. Bərdə şəhərini “Şərqi Ermənistan” torpağı adlandırılanlara tapılan sübutlar, yazılan

tarix kitabları tutarlı bir cavabdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin və Heydər Əliyev Fondunun arxeologiya elminə və arxeoloji tədqiqatlara yüksək qayğısı nəticəsində Azərbaycan şəhərlərinin qədim tarixi daha geniş şəkildə tədqiq edilir, öyrənilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Arxeologiyası. 6 cildə; I cild. Daş dövrü. Bakı: Şərq-Qərb. 2008, 445 s.
2. Azərbaycan arxeologiyası. 6 cildə. VI cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 630 s.
3. Azərbaycan Arxeoloji tədqiqatlar 2012. AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu. Bakı: Xəzər Universiteti, 2013, 380 s.
4. Azərbaycanda Arxeoloji tədqiqatlar. AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu. Bakı: Xəzər Universiteti, 2008, 152 s.
5. Bərdə Arxeoloji ekspedisiyasının apardığı arxeoloji qazıntıların nəticəsinə dair (Bərdə rayonu).// Məmmədov A.M., Rəcəbov İ. Arxeoloji tədqiqatlar. Bakı: Xəzər universiteti, 2011, 402 s.
6. Bərdə və Bərdəlilər (bibliografik məlumat kitabı). Bakı: Nərgiz, 2010, 449 s.
7. Bünyatova Ş.T. Azərbaycanın tarixi etnoqrafiyası (XI-XVI əsrlər) tarix elmi doktorluq alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya. Bakı, 2007, 359 s.
8. Fərzəliyev Ş.F. Azərbaycan XV-XVI əsrlərdə. (Həsən bəy Rumlunun “Əhsənüt-təvarix” əsəri üzrə). Bakı: Elm, 1983, 1850 s.
9. Göyüşov R. Azərbaycan arxeologiyası. Bakı: İşıq, 1986, 186 s.
10. Hacıyev Q. Bərdə şəhəri (coğrafi, mədəni tarixi). Bakı: Təknur, 2008, 249 s.
11. Məmmədova G., Hacıyeva S. Qədim və erkən orta əsrlər dövründə Azərbaycan memarlığı, I cild. Bakı: 2013, s. 263
12. Нуриев А.Б. Ремесло Кавказской Албании (III-VIII вв). Баку, МВМ, 2009, 440 с.
13. Нуриев А.Б. Средневековой город Барда. Баку: Элм, 1986, 133 с.
14. Нуриев А.Б. Стекланные изделия и их производство в Кавказской Албании (на азерб). Баку: Элм, 1981, 51 с.
15. Джидди Ф.А. Средневековый город Шемаха IX-XIII в. Баку: Элм, 1981, 214 с.
16. Годжиев Т.А. Стекланные изделия Шабрана материалы всеоозной Археологической конференссии. Баку: Элм, 1985, 65 с.
17. Сейфеддини М.А., Алиев З.М. Нумизматика Азербайджана. Т. 2. Баку: Элм, 1997, 252 с.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ ГОРОДА БАРДА

А.В.АСАДОВА

РЕЗЮМЕ

В этой статье рассматриваются археологические исследования, проведенные в городе Барда. Барда как центр древнего мастерства и торговли привлекает внимание всех археологов в Азербайджане. В годы независимости наступил новый этап в связи с получением достаточной информации об истории Барды. При поддержке правительства было проведено много систематических исследований.

Ключевые слова: древние и средние века, город, ремесло, торговля, раскопки, Барда

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH ON THE HISTORY OF THE CITY OF BARDA

A.V.ASADOVA

SUMMARY

This article deals with the archaeological research done in the city Barda. Barda as a centre of ancient exquisite craftsmanship and trade, attracts all archaeologists' attentions in Azerbaijan. During the independence years, the new stage related to the history of Barda started for gaining a lot of information. There were carried out plenty of systematic research works in support of the government.

Key words: Ancient and Middle Ages, city, craft, trade, excavation, Barda